

سخن سردبیر

حوزه‌ها و مدارس علوم دینی امروز دروس متعددی تدریس می‌کنند. با پیشرفت دانش بشری و تخصصی شدن علوم، تعداد دانش‌های حوزه علوم اسلامی از نظر کمی کاهش یافته، ولی فروع آن‌ها بیشتر شده است. بنا بر گزارش مسئولان ارشد حوزه، اکنون تعداد رشته‌های طراحی شده در درختواره رشته‌ها و گرایش‌های تخصصی علوم اسلامی بیش از چهارصد رشته و گرایش است.^۱ در گذشته، برخی نویسندگان به معرفی دانش‌های رایج زمان خود می‌پرداختند.^۲ در آن زمان، نظام آموزشی تنها در حوزه‌ها و مدارس علوم دینی بود و طالبان علم، گم‌شده خود را در مدارس علمیه می‌یافتند. بنابراین، بهترین محل برای علم‌آموزی، حجره‌ها، مدارس، مساجد و بیوت علما بود.

محمد بن عمر رازی (۵۴۳-۶۰۶ ق) مشهور به امام فخر رازی، در کتاب «جامع العلوم» یا «ستینی»^۳ که به زبان فارسی نوشته شده است، تعداد دانش‌های رایج زمان خود را شصت عنوان دانسته است. او این دانش‌ها را به چهار دسته علوم عقلی، نقلی، اصولی و فروعی تقسیم کرده است.^۴ بنا بر گزارش او، برخی از عناوین شصت دانش رایج در قرن ششم عبارتند از: کلام، اصول فقه، جدل، خلاف، مذاهب، فرائض، وصایا، تفسیر، قرائات، احادیث، رجال، صرف، نحو، تاریخ، عروض، قوافی، بدایع الشعر، بیان، منطق، طبیعیات، تشریح، طب، هندسه، مساحت، حساب الهند، جبر، هیئت، اخلاق، تدبیر المنزل، سیاسات.

فخرالدین رازی پس از معرفی هر دانش، نه مساله از آن را به اختصار توضیح می‌دهد. او یازدهمین دانش را به «علم الاحادیث» اختصاص داده و می‌نویسد: «علم حدیث هر چند اصناف بسیاری دارد، ولی اصول آن سه صنف بیشتر نیست: اول بحث در صحت اصل حدیث و در این علم

۱. برای مشاهده کتابچه درختواره رشته‌های حوزه‌ها نگاه کن:

<https://amoozesh.ismc.ir/wp-content/uploads/2022/12/Derakhtvare.03.Vaziri.pdf>

۲. مانند آثاری چون: کتاب «احصاء العلوم» اثر ابو نصر فارابی (م ۳۳۹ ق)، «رسائل اخوان الصفا» از مؤلفانی ناشناخته در قرن چهار، کتاب «جوامع العلوم» (تألیف بین ۳۲۷ تا ۳۴۴ ق) از شعیا بن فریغون و کتاب «مفاتیح العلوم» (تألیف ۳۶۷ تا ۳۷۲) از ابو عبد الله خوارزمی. این آثار هر کدام به معرفی علوم رایج عصر خویش پرداخته‌اند.

۳. نام دیگر این کتاب «حدائق الانوار فی حقایق الاسرار» است.

۴. جامع العلوم، ص ۷۰.

از کیفیت اساتید بحث می‌شود و می‌دانند که برخی صحاح، برخی حسان، برخی مرسل، برخی غریب، برخی ضعیف و برخی مجهول است...»^۱.

فخر رازی، سه صنف علوم حدیث را به ترتیب: دانش رجال و اصطلاحات، تفسیر و غریب الحدیث، و فقه الحدیث و فهم مقصود می‌داند. این دسته‌بندی میان اهل سنت رایج است که حدیث را به دو بخش درایة الحدیث و روایة الحدیث تقسیم می‌کنند.

جالب است که در میان علوم متداول آن دوران، مطالعات تطبیقی و مقارنه‌ای نیز رواج داشته است و دانش مذاهب که وی از آن یاد می‌کند، به این موضوع اختصاص دارد. به نظر می‌رسد که در عصر حاضر، اطلاعات حدیثی و فقهی مذاهب اسلامی از یکدیگر به رغم پیشرفت‌های کتابخانه‌ای و دیجیتال بسیار کم است و همین امر سبب مخالفت‌ها، تهمت‌ها و گمانه‌زنی‌های نادرست شده است.

در شماره پیش رو، مقاله «ویژگی‌های حدیث اهل سنت؛ از پیدایش تا نگارش» اثر استاد سید محمد کاظم طباطبایی با این هدف منتشر می‌شود تا حدیث پژوهان امامیه با ویژگی‌های حدیث عامه بیشتر آشنا شوند. روشن است که در مباحث مقارنه‌ای در ابتدای راه هستیم و شایسته است حدیث پژوهان با پژوهش‌های تطبیقی به هم‌افزایی ظرفیت دانش‌های حدیثی امامیه توجه کنند.

مهدی غلامعلی